

ANA HATLARIYLA EHL-İ SÜNNET VE CEMAAT

Recep ARDOĞAN¹

Öz

Günümüzde çokça tartışılan konulardan biri de Ehl-i Sünnet'in İslam'ın özünü yansıtıp yansıtmadığıdır. İslam düşünce ve ilim tarihinde çok sayıda amelî veya itikadî mezhep ortaya çıkmış, her biri Hz. Peygamber'in (asm) tebliğ ve tebyin ettiği dinin doğru ve sahih biçiminin kendi bünyesinde olduğunu ileri sürmüştür. Bu açıdan bakınca günümüzde kimi ilim adamları Hz. Peygamber (asm) zamanında ehl-i sünnet mezheplerinin olmadığını, Ehl-i Sünnet de dahil mezheplerin farklı din anlayışları olduğunu ileri sürmektedir. Neredeyse mezhepleri eşitleyen bu yaklaşıma karşın Ehl-i Sünnet mezhebi sünnet ile bid'at kavramlaştırmaları yaparak kilidi açmak için adeta bir anahtar sunmuştur.

Buna göre meselenin kilit noktası şudur: Bir mezhep, yeni bir görüşle ayrışarak mı ortaya çıkmıştır yoksa ayrışanlardan geriye kalan ana akımı mı temsil etmektedir? Daha açık bir soruyla, bir mezhep bid'at/türedi bir görüşle ana bünyeden ayrılarak mı firkalaşmıştır yoksa bu şekilde ayrışmalarla durularak/safileşerek devam eden ana bünye midir?

Ehl-i Sünnet insanlara meseleye ilk önce bu noktadan bakmayı aşılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Ehl-i Sünnet, Ehl-i Bid'a, Mâturîdilik, Eş'arilik, Şîa

MAIN LINES AHL-I SUNNAH AND COMMUNITY

Abstract

One of the most controversial topics in our day is that the Ahl-i Sunnah reflects the essence of Islam. In the history of Islamic thought and science, a large number of right

¹ Doç. Dr., Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Kahramanmaraş (recepardogan@ksu.edu.tr)

Gönderim Tarihi: 27.02.2017, Kabul Tarihi: 20.01.2018

or valid sects emerged. The religion that the Prophet communicated and tebibed suggested that the true and valid form is in his own mind. From this point of view, some scientists, Hz. That there were no sects of the people of Sunnah in the time of the Prophet; He asserted that the sects including the Ahl-i Sunnah had different understandings of religion. Despite this approach, which is almost equal to sects, the sect of Ahl as sunnah has offered a key to opening locks by making conceptions of sunnah and bid'at. Accordingly, the key point is that: a sect has emerged by dissociating with a new view, or represents the main current that remains from the dissociate? With a clearer question, is a sect a bid'at / derive-a-view, separated from the main constitution or is it the main constitution that is continuing with its decompose to become clear and refine in such a way? The Ahl as-sunnah, is trying to get people are overcome to look at this point first.

Key Words

Ahl-i Sunnah, Ahl-i Bid'a, Maturidism, Eşarilik, Shia.

1. "EHLÜ'S-SÜNNE VE'L-CEMAA" KAVRAMI

"Ehl-i Sünnet ve Cemaat kavramı, bir terkip halinde ilk defa kim tarafından ne zaman ve kimleri tanımlamak için kullanıldığı kesin olarak bilinmemektedir."

"Erken dönem hadis kaynaklarında da Ehl-i Sünnet tabiri görülmemekte, buna karşılık 'sünnet' ve 'cemaat' kelimelerine rastlanmaktadır." Bir hadiste, "cemaat fırkası"nın Cennet'e gireceği söylenmiş (İbn Mâce, "Fiten", 17); Allah'ın (cc) rahmetinin cemaat üzerinde olduğu, Cennet'in ortasına girmek isteyenlerin topluluktan ayrılmaları gerektiği bildirilmiştir:

Allah benim ümmetimi (Muhammed ümmetini) sapıklık üzerine bir araya getirmeyecektir. Allah'ın yardımı cemaatle beraberdir. Her kim cemaatten ayrılırsa Cehennem'e ayrılmış olur *إِنَّ اللَّهَ لَا يَجْمَعُ أُمَّتِي - أُمَّةٌ مُحَمَّدٍ - عَلَى ضَلَالَةٍ وَيُدُّ اللَّهُ* (على الجماعة ومن شدَّ شدَّ إلى النار). (Tirmizî, "Fiten", 7)

Yine bazı rivayetlerde, cemaatten az da olsa ayrılanların İslam'dan çıkmış sayılabakları ve Cahiliyye ölümüyle ölecekleri belirtilmiştir:

Her kim emîrinden (başındaki yöneticiden) bir şey görürse, sabretsin. Çünkü kim cemaatten bir karış ayrılır da ölürse, muhakkak Cahiliyye ölümüyle ölür *من رأى من أميره شيئاً يكرهه فليصبر عليه فإنه من فارق الجماعة شبراً فمات، (إلا مات ميتة جاهلية*. (Müslim, "İmara", 1849)

Diğer bir rivayet “Her kim emîrinden bir şey görürse, sabretsin. Çünkü kim otoriteden bir karış ayrılır da ölürse, muhakkak Cahiliyye ölümüyle ölür (من كره من أمره من كره من أمره).” Şeklindedir. (Buhârî, “Fiten”, 2)

Burada ikinci rivayetin sorunlu olduğuna dikkat çekilmelidir. Çünkü cemaat derken bir soyutlama vardır; çoğunluğun, çoğunlukla üzerine birleştikleri inanç, anlayış ve uygulamaların Hz. Peygamber’e (asm) dayandığını söylemek daha doğrudur. Özellikle de sonradan ortaya çıkan bid’at/türedi inanç ve yorumlarla kıyaslandığında bu doğruluk teyit edilmiş olur.

Oysa sonuncu rivayette otorite derken siyasî bir muhteva ağırlık kazanmaktadır. Siyaset, insanlar için en saptırıcı daha doğrusu manevî anlamda en tehlikeli alandır. Siyasî güç veya otorite, somutlaştığında da tüm insanî zaafı ortaya çıkarır. Nitekim Dört Halife Devri’nin hemen ardından “ısırıcı saltanat” denen; varlık sebebi olan adaleti tesis yerine kendisi adaleti ihlal eden ve zulmeden otoriteler, İslam toplumuna iktidar olmuştur. “Allah’ın elçisinin halifesi” yerine “ısırıcı saltanat” a dönüşen otoritenin kendisi de bid’attir. Bu otoriteye gönüllü ve inancın gereği olarak görülen bir itaat sünnet yoluna ulaştırmaz. Ehl-i Sünnet âlimlerin mevcut yönetime karşı ayaklanmayı söylemeleri mevcut yönetime itikadî bir tabiiyet anlamına gelmez. Bu söylem otoritenin İslam’a aykırı emirlerine uyulması gerektiği veya uyulabileceği anlamına da gelmez. Bu görüş sadece iç savaştan kaçınmak için yönetime karşı ayaklanmaktan kaçınmaktan ibarettir. Jean Calvin’in Hristiyanlara tavsiye ettiği şekilde, gönüllü, içten ve samimi; kısaca Allah’ın buyruklarını yerine getirircesine bir itaat değildir. Bunun aksini düşünmek de yeni bir bid’at olacaktır.

“Ehlü’s-Sünne” tamlamasının “Ehlü’l-Bid’a”nın zıddı olarak çok erken dönemlerde kullanılmaya başladığı söylenebilir.” (Kutlu 2007, 149) “Günümüze ulaşan kaynaklar içinde “Ehl-i Sünnet” tabirine yer veren en eski eser, Ahmed b. Hanbel’e atfedilen *er-Red ‘Ale’z-Zenâdika ve’l-Cehmiyye*’dir. Onu, Dârimî’nin *es-Sünen*’i (“Mukaddime”, 23) takip eder. Dârimî’de yer alan rivayete bakılırsa “Ehl-i Sünnet” terimi ilk kez Hicri II. yüzyıl başlarında Hasan el-Basrî (ö. 110/728) veya Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/728) tarafından, “ehl-i bid’at” e mukabil/zıt manada kullanılmıştır. (Yavuz 1994, 525; Özler 2001, 44)

Ehl-i bid’atın zuhurundan sonra III. (IX.) yüzyılda muhafazakâr çoğunluk, “Ehl-i Sünnet” vb. isimlerle anılmaya başlamıştır. (Yavuz 1994, 526)

“Ehl-i Sünnet ve Cemaat” vb. tanımlamalar Hicri III. yüzyıldan itibaren, Haricîlerin, Şîîlerin ve Mu'tezilîlerin dışındaki Müslümanların çoğunluğunu teşkil eden zümreler için kullanılmıştır. Yani Hicri III. yüzyıldan itibaren, Sahabe devrinden itibaren gelen “ana bünye”, “Ehl-i Sünnet” olarak tanımlanmıştır. “Kelâmî ve siyasî görüşleri ile sistemleşmiş, belli toplumsal yapı veya yapılar karşılık olarak kullanımı daha çok Maturîdîlik ve Eş'arîliğin oluşumundan sonraya rastlamaktadır.” (Kutlu 2007, 150)

“Cemaat” kavramı, başlangıçta, bugünkünden farklı olarak İslam toplumunu bütün olarak ifade eder şekilde kullanılmıştır. İslam toplumu içinde yeni bir görüşle farklılaşmanın, fırkalaşmanın, ayrı bir fırka hâline gelmenin zıddı olarak kullanılmıştır. Yani başlangıçta cemaat kavramı, “fırka” ve “fırak”ın zıddı olarak kullanılan bir kavramdır. Oysa bugün, cemaat kavramı, İslam toplumu içinde ayrışan grupları ifade eder olmuştur.

Burada kavramda bir anlam sapması olduğu tespit edilebilir. Aslında bir kavramın zaman içinde anlamında genişlemeler ve daralmalar meydana gelir. Bu dilin canlı varlık olmasının tabîî bir sonucudur. Ancak cemaat kavramı, kavramın temel vurgusuna zıt bir anlam sınırına çekilebilmektedir. Anlam sapması ile kastettiğimiz hususu açıklamak yararlı olacaktır.

Günümüzde İslam toplumlarında farklı cemaatler vardır. Bunlar farklı anlayış ve hareket tarzlarıyla İslam'a ve ümmet-i Muhammed'e hizmet etmektedirler.

Ancak anlam sapması, cemaat isminin sadece bu cemaatlerden birini ifade eder hâle gelmesidir. Özellikle de bazı siyasî durumlarda cemaatin maslahatları ile ümmetin maslahatları çatıştığında cemaatin maslahatlarının tercih edilmesidir. Yine İslam'a hizmet eden başka cemaatlere karşı husumet içinde olunması da diğer bir sapmadır. Cemaatlerin varlığı problem değildir. Hepsisi de İslam'a hizmet ettiğini söylerken, bir araya gelememeleridir. Tevhidden vahdete ulaşamamak, cemaat kavramının anlaşılmasında sorun olduğu anlamına gelir.

2. EHL-İ BİD'AT VE EHL-İ SÜNNET AYRIMI

İtikadî mezhepler; temelde, biri yeni görüşlerle ana bünyeden ayrılan ve fırkalaşanlar, diğeri ana bünye olmak üzere temelde iki gruba ayrılır. Bu ayrım, “ehl-i bid'a ve'z-zeyğ” ile “ehl-i sünnet ve'l-cemaat” olarak ifade edilir.

“Sünnet (سُنَّةٌ)”, kelimesi, sözlükte, “davranış, yol, gidişat ve âdet” anlamlarına gelir.

“Cemaat” ise, sözlükte, “birlik, bütünlük, beraberlik, ana bünye, topluluk ve çoğunluk” anlamlarına gelmektedir.

“Ehl-i Sünnet (أهل السنة) mensupları, “ehl” kelimesine “hadis, cemaat, istikame, hak, iman, isbat” kelimeleri eklenerek oluşturulan terkiplerle ve “sıfâtiyye (ilâhî sıfatları benimseyenler)”, “fırka-i nâciye (kurtuluşa eren zümre)” ve “sevâd-ı a’zam (büyük çoğunluk)” tabirleriyle de anılır.” (Yavuz 1994, 525)

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'î, Resulullah ve Ashabının dinî uygulamalarına uyan ve ondan ayrılmayan ilk dönem Müslüman çoğunluğun dini anlama, açıklama ve yaşama biçimi olarak tanımlayabiliriz. (Kutlu 2007, 149) Bir tanıma göre Ehl-i Sünnet, “Hz. Peygamber ve Ashabın dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler”-dir. Bu tarifte “dinin temel konuları” denirken, İslam’dan olduğu kesinlikle bilinen ve “usûlü’-d-dîn” diye de adlandırılan hususlar kastedilmektedir. (Yavuz 1994, 525) Sünnet, amelden çok itikadî ifade eder. Bu itikad, sonradan ortaya çıkmamış, Hz. Peygamber’den (asm) itibaren Müslümanların yolu olmuştur.

İslam toplumunu sarsan siyasî ihtilaf ve çekişmeler karşısında, âlimler, ihtilafları gidermek ve birliği sağlamak için, birliğin olduğu döneme müracaat etmişlerdir. Bu dönemde Müslümanlar Hz. Peygamber’in (asm) yolunu izlemekte birleşmiştir. O zaman çözüm, toplumda dağılmaya neden olan indî fikirlere karşı Hz. Peygamber’in (asm) sünnetinde birleşmek yani sünnet ehli ve cemaat olmaktadır.

İşte, Ehl-i Sünnet denildiğinde, Hz. Peygamber’den (asm) öğrenilen dinin ilk Müslüman nesillerce anlaşılma biçimine sadık kalan itikadî mezhep anlaşılır. Ehl-i Sünnet, teşbih, tecsim, teşeyyû’ (Şiileşme temayülü) ve itizalden uzaklaşan; nasslara farklı yorumlar getirirse ve değişik görüşler ileri sürse de temelde Hz. Peygamber (asm) ve Ashabından gelen din anlayışını sürdüren ve din anlayışını temelsiz-türedi görüşler üzerine bina etmeyen Müslümanların yoludur. “Ehl-i sünnet”, “ehl-i bid’at”ın zıddıdır; türedi akide ve yorumlardan uzak kalmayı ifade eder. Açıkçası, “Ehl-i Sünnet” isminde, sünnet kavramı ile bid’at arasındaki zıtlık ilişkisi öne çıkar. Ehl-i bid’at kavramlaştırması, İslam’ı anlama konusunda Sahabe ve onları takip edenlerde görülmeyen yeni kavramlar, yaklaşımlar, yöntemler, temellerle belirginleşen yeni bir anlayış ile ilk İslam toplumundan itibaren mevcut olduğu kabul edilen anlayış arasındaki karşılaştırmadan çıkmaktadır.

“Ehl-i bid’at (أهل البدع)”, “dinle ilgili olarak şer’î bir delile dayanmayan türedi inanç, yorum ve davranışları benimseyenler” anlamına gelir. Bid’at, bir ayette hak dinde olmadığı hâlde dinde uydurulan inanç ve uygulama anlamında geçer:

“... (Kendiliklerinden) icat ettikleri ruhbanlığa gelince; biz onu onlara farz kılma-
mıştık. Allah’ın rızasını kazanmak için onu kendileri icat etmişlerdi. Fakat ona da
gereği gibi uymadılar (إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ) وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ
فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا...” (el-Hadîd 57/27)

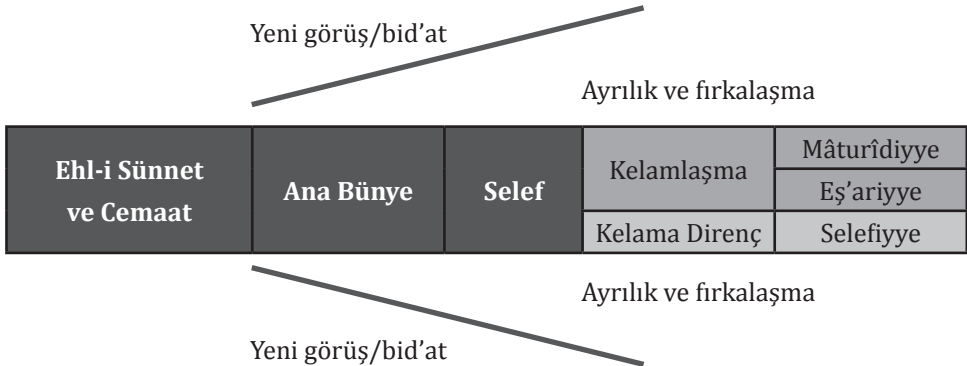
Bu ayete göre ruhbanlık, Allah tarafından farz kılınmadığı halde Hz. İsa’dan (as)
sonra Hıristiyanlarca icat edilmiştir.

İki âyette de bed’ (بَدِيعٌ) kelimesi, Allah’ın gökleri ve yeri örneksiz bir güzellikle
yarattığını (el-Bakara 2/117; el-En’âm 6/101) bildirir. Bid’ (بَدْعٌ) ise Hz. Peygamber’in
(asm) risalet ve nübüvveti ilk defa icat eden kişi olmadığını “De ki ‘Ben türedi bir pey-
gamber değilim’ (قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِّنَ الرُّسُلِ)” (el-Ahkaf 46/9) belirtmek için kulla-
nılmıştır. (Yavuz 1994, 501)

“Bid’at”, (nebevî) sünnet’in zıddıdır. Din’de sonradan ihdas edilen şeyleri ifade
eder. Hem amel hem inanç alanında kullanılır. Ehl-i Sünnet’e kıyasen, dalâletteki her
mezhep “ehl-i bid’a” olarak nitelenir.

Ehl-i bid’at, din konusundan Rasulullah (asm) ve Ashabının yolunu izleyen Ehl-i
Sünnet’in dışında kalan kimseler ya da mezheplerdir. Bid’at (nebevî) sünnetin zıddı
olduğu için, Ehl-i Sünnet, dalâlette gördüğü diğer her fırka veya mezhebi “ehl-i bid’a”
olarak nitelemiştir.

“Ehl-i Sünnet” ifadesi ana bünyenin düşünsel boyutunu, “cemaat” ise toplumsal
boyutunu; ümmet-i Muhammed’in aidiyet bilincini, birleştiriciliğini ve kapsayıcılığını
ifade eder. Cemaat, “Büyük çoğunluğa uyun (بِالسَّوَادِ الْأَعْظَمِ)” hadisinde tabi
olunması emredilen çoğunluktur (Aliyyü’l-Kârî 2009, 22), Ümmet-i Muhammed’dir.

Ehl-i Sünnet mezhebi, Selefiyye, Mâturîdiyye ve Eş’ariyye’den oluşur. Ehl-i Sün-
net, geniş anlamıyla, bunlara nüve oluşturan bir yaklaşımı ve Hz. Peygamber (asm)

ve Ashabından itibaren izlenen ana damarı da ifade eder. Eş'ariyye ve Mâturîdiyye bir ayrılık hareketi değil, ana bünye tarafından benimsenen akaidin kelamlaşmasıdır.

3. EHL-İ SÜNNETİN ÜZERİNDE BİRLEŞTİĞİ AKİDELER

Ehl-i Sünnet'in üzerinde birleştiği inançlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

3.1. Varlık ve Uluhiyyet

Evren; düşünce, vehim ve hayallerden ibaret değil, gerçektir. Varlıklar hakikat olduğu gibi insan onları bilme imkânına da sahiptir. Tüm evren, madde, enerji ve oluşlar hâdistir, sonradan meydana gelmiştir; Allah tarafından yoktan var edilmiştir.

Allah'ın varlığı zorunludur (vâcibü'l-vücûd). Dolayısıyla onun varlığının başlangıcı ve sonu yoktur. Allah'ın vücud, kıdem, bekâ, kıyam bi-nefsihi, muhalefetün li'l-havadis, vahdaniyet sıfatları vardır. Allah, eşi, benzeri, nazîri, zıddı, ortağı olmayan müteal bir varlıktır. Doğmamış ve doğurmamıştır. Cisim değildir; zamandan, mekândan, cihetten, her türlü eksiklikten münezzehtir.

Allah'ın, zatında kâim, kemal sıfatları vardır. Bu sıfatlar, Allah'ın zatından ayrı düşünülemez. O'nun sıfatları zatının ne aynıdır ne de gayrıdır. Allah'ın zatı gibi sıfatları da ezeldir. Allah'ın kelamı ezeldir, yaratılmamıştır. Rû'yetullah haktır; Allah ahirette müminler tarafından görülecektir. Ancak bu, Allah için cismaniyet, suret, yer, yön, mesafe bulunmaksızın gerçekleşecektir. Allah'a zulüm ve sefeh gibi nitelikler atfedilemez.

3.2. Kaza-Kader ve Ef'âl-i İbâd

Kaza-kader, hayrın ve şerrin Allah tarafından yaratıldığı inancı, iman esaslarındandır.

Ehl-i Sünnet'e göre hiçbir fiil, Allah'ın yaratması dışında ortaya çıkamaz. Hayır veya şer insanların fiilleri (ef'âl-i ibâd), Allah tarafından yaratılır, insan tarafından da kesbedilir. İnsanın sorumluluğu fiilin yaratılması nedeniyle değil o fiili kesbetmiş olması nedeniyle.

3.3. Nübüvvet

Peygamberler, ismet sıfatına sahiptir; günahattan korunmuştur. Peygamberlerin mucizeleri, velilerin kerametleri haktır.

Nebiler de insandır. İlahî niteliklere sahip değildir; Allah'ın bildirdikleri dışında gayba muttali olamazlar.

Akıl sahibinin yükümlülüğü (teklif) hiçbir durumda düşmez. Velilik, insandan dinî yükümlülüklerin kalktığı bir makam değildir.

3.4. Sem'iyât

Kabir hayatı ve münker-nekir; ahiret ahvâliyle ilgili ayet ve hadislerde bildirilen haşr, hesap, mizan, sırat, cennet, cehennem vb. haktır.

Ahirette, iyilere mükâfat, kötülere ceza verilecektir. Ancak Allah dilediği müminlerin günahlarını affedebilir.

Şefaathaktır; Hz. Peygamber (asm) ahirette müminlere şefaathak edecektir.

Yalnızca marifet veya yalnızca söz iman değildir.

Ameli terk eden ve büyük günah işleyen kimse mümin sıfatını kaybetmez, dinden çıkmaz. Ehl-i kible yani zahiren mümin kimseler de işlediği günah sebebiyle tekdir olunamaz.

3.5. İmamet

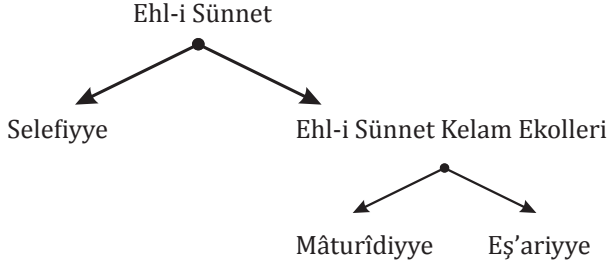
Bir devlet başkanının tayini (imamet-i kübrâ) müminlere farzdır. Bunun yolu da şura, seçim ve biattır.

Ümmetin en faziletlieleri, sırasıyla Hz. Ebu Bekir (ra), Hz. Ömer (ra), Hz. Osman (ra) ve Hz. Ali'dir (ra). Onların halifelikleri bu fazilet sıralamasına uygun olarak gerçekleşmiştir. Bunlar, zamanlarının efdali olarak halife olmuşlardır ve halifelikleri meşrudur.

Sahabelerin hepsi de hürmete layıktır. Aralarında geçen olaylardan dolayı onlar hakkında olumsuz konuşulmaz.

Bu akideler arasında, imamet konusuyla ilgili olanlar gibi bazı hususlar kat'î delile dayalı değildir. Kat'î delile dayalı olmayan konularda, farklı düşünenler, yanlışla düşmekle ve bid'at ile nitelenebilir. Ancak onların da bu gibi konularda küfr ile itham edilmesi doğru değildir. Kur'an-ı Kerim'in Allah kelamı ve Hz. Muhammed'in (asm) Allah elçisi olduğuna iman edenlerin, Kur'an'daki ve hadislerdeki farklı ifadeleri uzlaştırmaya yönelik istidlal ve tevillerinin iman ile motive olduğunu bilmek gerekir. İlmî ve fikrî çabalara yönelten motivasyonun kaynağı iman olduğu sürece, insanları küfr ve şirkle itham etmekten kaçınmak, eslem (en selametli) ve ahkam (en sağlam) yoldur.

4. EHL-İ SÜNNETİN İTİKADÎ KOLLARI

4.1. İslam'ın İlk Devrinde “Eser Ehli-Re’y Ehli” Ayrışması

4.1.1 Ehl-i Rey

“Ehl-i rey” (ashâbu’r-rey, rey taraftarları); dini anlamada, yeni sorunlara çözüm bulmada içtihadı başvuran anlayıştır. Ehl-i re’y arasında, Sahabîlerden Hz. Ömer (ra), Hz. Ali (ra) ve Abdullah ibn Mes’ud (ra) ve Hz. Âişe (ra) zikredebilir.²

Rey ehli, hükümlerde re’y ile ictehad eden fakih ve müçtehitleri kapsar. Bunlar, ayet ve hadislerde bildirilen hükümlerin illetlerini inceleyip kıyas yoluyla yeni hükümler vermeyi yöntem olarak izlemişlerdir. Bunların başında Ebu Hanife ve ona tâbi olan Kûfeli fakihler yani Hanefî fukahası gelir.

Fıkıh alanındaki hadis ehli-rey ehli arasındaki yöntem farkı, itikadî alanda da farklılaşmaya neden olmuştur. Fıkıhta ehl-i rey’den söz edildiği gibi itikat alanında da ehl-i nazar’dan söz edilmiştir. “Ehl-i nazar”, kalamcıları (bazen de Müslüman filozofları) ifade eder.

- Bir yanda rey ehli, nazar, istidlal ve kıyas alanında ilerlemiş, zamanla Ehl-i Sünnet kelamı teşekkül etmiştir.

- Diğer tarafta da eser ehlinin, öncekilerden rivayet edilenlere bağlı kalma yaklaşımı katılmış, “ehl-i hadis”, Ehl-i Sünnet içinde “Selefiyye” adıyla bir alt mezhebe dönüşmüştür.

4.1.2. Ehl-i Hadis, Ehl-i Eser

- Hadisleri mümkün olduğunca tevil etmekten uzak durmuştur.

- Rey ve kıyas yerine ayet ve hadis metinlerinden çıkan hükümlerle amel etmiştir.

² “Hz. Ömer’in müellefe-i kulûb, talâk ve had konularındaki tasarrufları ehl-i hadisi değil, ehl-i re’yi desteklemektedir.” (Çelebi; Güdekli, *Kelâm İlminin Teşekkülü*, 394.)

- Amelî meselelerin çözümünde de hadislere ve seleften gelen görüşlere bağlı kalmıştır. Hz. Peygamber'den (asm) gelen bir hadis olmadığı durumlarda Sahabe, Tabiûn ve Selef imamlarının görüş ve uygulamalarını almıştır.

- Aklî ilimler ve dil bilimlerinden çok naklî ilimlerle ilgilenmeyi tercih etmiştir.

- Akâid alanındaki eserlerinde akaidle ilgili eserleri (Hz. Peygamber [asm], Sahabi ve selef imamlarından nakledilen sözleri) toplamış ve tasnif etmişlerdir. Bu durum, onların ayet ve hadislere tevilsiz bağlılıklarını; nazar ve istidlal yerine seleftin görüşlerini aldıklarını ortaya koymaktadır.

Akıl yürütme ve te'vile başvurmadan kaçınıp yalnızca nassın (Kur'an ve sünnet) zahirî manasına ve seleftin görüşlerine dayandıkları için de onlara "Ashâbu'l-Eser"³ ismi verilmiştir.

Bunlar, seleften gelen rivayetlere tutunmuşlar, rey'e karşı çıkmışlar, amel alanında kıyas ve içtihadı, itikat alanında nazar ve istidlali bid'atçılıkla ithâm etmişlerdir. Kendilerini sünnet ve selef-i sâlihînin temsilcisi olarak ilân etmişlerdir. (Çelebi ve Güdeklî 2014, 394)

5. EHL-İ HADİS-KELAM EKOLLERİ İHTİLAFI

Ehl-i hadîs (ashabü'l-hadîs, ashâbu'l-eser, ehl-i eser), sonraları Selefiyye (السَّلَفِيَّة) adını almıştır. Selefiyye, Ehl-i Sünnet içinde, Maturîdiyye ve Eş'ariyye dışında kalan, naslarda bildirilenleri teşbihe ve te'vile başvurmadan tasdik etme, bid'atlardan uzak durma gayretinde olan ehl-i hadis olarak tanımlanabilir. Selefiyye, kelamdan, felsefî kavramlardan ve felsefî düşünceden uzak durur, nakli rey ve nazara, kıyas ve istidlale başvurmadan aynen alır. Onlar zahirciliği dinin özüne uymak, rivayetçiliği de selefti izlemek olarak sunarlar. Bu ancak Selefiyye'nin kendi iddiasıdır.

Oysaki Selefiyye'nin nakli ele alış yöntemi, doğrudan nasslarla belirlenmiş değildir. Selefiyye, Hz. Peygamber'in (asm) sözleri yanında, tabiûn ve tebe-i tabiûnin görüşlerini toplamak için ya da ayet ve hadislerin zahiriyle hüküm vermek yahut da çelişkili rivayetleri uzlaştırmak için aklı devreye sokmaktadır. Ancak re'y ile hüküm vermek,

³ Eser, Hz. Peygamber (asm), sahâbe ve tâbiûna âit söz ve haberdir. Eser, yalnızca Hz. Peygamber'den (asm) nakledilen hadislerden ibaret değildir. Sahabe, tabiûn ve sonraki bazı âlimlerden nakledilen sözleri, fetvaları ve onları anlatan haberleri de kapsar.

Ashâbu'l-Eser de İslam'ı anlamada rivayetleri esas alan, içtihat ve istidlale başvurmak yerine rivayetlere dayanan, rey ehline muhalif gruptur.

Muaz b. Cebel örneğinde olduğu üzere, Hz. Peygamber (asm) devrinde de vardır.⁴ Selef içtihat etmişse bu sonrakilerin de içtihad edebileceği anlamına gelir. Dolayısıyla ehl-i hadis'in rey ile hüküm vermeyi şeytanîleştirmesi doğru değildir.

Selefiyye'nin temel yöntem hatası, selevin ve kendilerinin nasslardan anladıkları ile dini özdeşleştirmeleridir.

Selefiyye veya ehl-i hadis, ilk üç neslin; sahabe, tabiûn ve etbâ'u't-tâbiûn nesillerinin (kurûn-i selâse) söz ve amellerini de delil olarak alır. Selefiyye'ye göre ilk üç nesil, dini mükemmel olarak kavramış; doğruyu söylemiş ve yapmıştır. Onlardan nakledilmeyen ne varsa dinin bu mükemmel anlayışının dışındadır; bid'at ve dalâlettir.

"Selefi izleme", ehl-i hadisın nazarında selefi yanılmaz konuma yerleştiren bir mahiyete bürünmektedir. Örneğin İbn Teymiye Şia karşısında "imamların masumiyeti" anlayışını eleştirdiği hâlde, selefi (ilk üç Müslüman nesil) âdeta yanılmaz olarak görmekle çelişkiye düşmektedir. (Aydın 2014, 163)

İbn Teymiye'ye göre insanların akıllarıyla bildiklerini (makulu) Hz. Peygamber'in (asm) bildirdiklerine (mansus) takdim etme, doğru bir düşünce değildir. Çünkü kelâmcılar ve felsefeciler, "akliyyât" olarak isimlendirdikleri konularda ihtilaf halindedirler. Onlardan bir taraf, "Bu aklî zaruretle veya akıl yürütmekle bilinir" der. Diğer taraf ise aklî zaruretle veya akıl yürütmekle bilinenin onun tam zıddı olduğunu ileri sürer.. Hepsisi de bilgi, akıl ve zekâ sahibi iki taraftan biri "Sarih akıl bunun nefyine delâlet eder (açık aklî delil, bunu nefyeder)." derken diğeri de "Sarih akıl bunun ispatına delâlet eder (açık aklî delil bunu ispat eder)." demektedir. (İbn Teymiye 1979, 156)

Selefiyye Kur'an ve Sünnet'in lafzına bağlıdır; te'vili kabul etmez. Te'vilden mümkün olduğunca uzak durmaya çalışır.

Selefiyye veya ehl-i hadis, nazar ve istidlale itikadî konularda yer vermez. (Özervarlı 2009, 399) Selefiyye'ye göre akıl, nakil önünde bir hamur gibi sadece nakille

⁴ Hz. Peygamber, yürüme engelli bir sahabe olan Muaz b. Cebel'i (ö. 18/673) Yemen'e vali tayin ederken ona şöyle sormuştur:

– Sana bir mesele sorulduğunda ne ile hükmedeceksin?

– Allah'ın kitabındakiyle.

– Eğer Allah'ın kitabında bulamazsan ne ile hükmedeceksin?

– Allah Rasülü'nün sünneti ile dedim. Eğer onda da bulamazsan?

Kendi reyimle içtihat ederim (أجتهد رأيي).

Bunun üzerine Rasulullah (asm.) memnuniyetini şöyle ifade etmiştir:

– Allah Rasülü'nün elçisini, Allah Rasülü'nün razı olduğu şeye muvaffak kılan Allah'a hamdolsun! (Ebu Davud, "Akdiye", 11)

Hz. Ömer (ra) de sevad arazisinin mülkiyetinin devlete bırakılması, müellefe-i kulübün paylarının ödenmesi, kıtlık yılında hırsızlara hadd uygulanmaması, bir lafızla üç talakın geçerli sayılması gibi uygulamalarla, nasslarda ifade edilen hükümleri makâsıdü'ş-şer'îa temelinde yoruma tabi tutmuştur.

şekillenir, şekil vermez. Aklın nakil üzerinde tasarrufta bulunma, habere dayanmadan yeni baştan tefsir etme yeterlilik ve yetkisi yoktur. Rivayetlerin karşısına aklî deliller çıkarmak bid'attir. Te'vil, dinin safiyetini bozmaktır.⁵

Selefiyye, kelama karşıdır, kelamı bid'at olarak değerlendirir ve kalamcıları tenkit eder. Ehl-i Sünnet'in diğer iki itikadî mezhebi ise birer kalam ekolüdür.

5.1. Selefiyye Çizgisinin Devirleri

Selefiyye çizgisi ikiye ayrılır: icmâl devri ve tafsil devri.

5.1.1. İcmâl Devri

İcmâl devri Selefiyyesi, Cehmiyye, Mu'tezile, Şia gibi mezheplerin yöntemlerini ve görüşlerini reddederken, onların görüşlerini ayrıntılı olarak verip aklen çürütme yoluna gitmezler.

İcmâl devrinde Selefiyye, itikadî meselelerde cedelden (tartışmalardan) uzak durma çabasındadır. Örneğin Ahmed b. Hanbel de bid'atçilere reddiyeler yazdığı için Haris el-Muhassibî ile ilişkilerini kesmiş ve şöyle demiştir:

Yazık sana! Önce bid'atçıların bid'atlerini anlatıyor, sonra da onları reddediyorsun, değil mi? Yazdıklarınla insanları bid'atleri incelemeye, bu şüpheler üzerinde tefekkür etmeye yöneltiyorsun, değil mi? Bu şüpheler, insanları sorgulamaya ve kendince görüş sahibi olmaya çağırıyor. (Gazzalî 1321, 164)

"Sen de yazdıklarınla insanları fitneye davet etmiş olmuyor musun?" (Aliyyü'l-Kârî 2009, 28.)

Kelamcılara yönelik red ifadelerinde, kalamcıların, hevâ ehli (arzularına kapılanlar), bid'at ehli veya mübtedi (bid'at çıkaran) şeklinde tanımlandığı görülür. Başlangıçta reddiyeci yaklaşımın temel nedeni, o zamanlar kelim ilminin bid'at ehli insanların elinde olması, henüz bir Ehl-i Sünnet kelim ilminin teşekkül etmemiş olmasıdır.

İcmâl devri Selefiyye'sinin en önemli ismi Ahmed b. Hanbel'dir (ö. 241/855). İbn Kuteybe, Kâdî Ebu Ya'lâ ve İbnü'l-Cevzî, İbn Kudâme Muvaffakuddin el-Makdîsî de Selefiyye içinde dikkat çeken isimlerdendir.

5.1.2. Tafsil Devri

İbn Teymiyye (ö. 728/1327) ile başlar. İbn Teymiyye, inançla ilgili konularda ayrıntılara inerken selefin yolundan ayrıldığını düşündüğü kalamcıları, filozofları, mu-tasavvıfları ve Batınîleri reddediyordu. (İzmirli 1997, 34-35)

⁵ bk. Uludağ 1994, 33 vd.

Ehl-i eser, başlangıçta, nazar ve istidlali kullanan kelamcılar yanında ehl-i rey ekolüne mensup fıkıh âlimlerini de insafsızca eleştirmiştir. Kıyas ve re'yle hüküm vermeyi bid'at olarak nitelemiştir.

Ancak Selefiye yeni gelişmeler karşısında,

- Kur'an ve sünnette hükmünü bulamadıkları ameli konularda,

- Zahiren birbiriyle çelişir görünen hadislerin yorumunda (te'vili muhtelifi'l-hadîs), re'ye başvurmuştur. Ancak, itikâdî konularda nazar ve istidlalde bulunmayı, selef hakkında konuşmadığı konularda tartışmayı ve görüş bildirmeyi, müteşabih ayetlerin te'vilini caiz görmemişler, bid'at olarak nitelemişlerdir.

Selefiye, nassların akıl ve rey ile yorumundan şiddetle kaçınmıştır. Bu nedenle hadisleri değerlendirirken anlamına ve verdiği mesaja değil senedine bakmışlar, senedi sahih hadisleri geldiği gibi kabul etmek ve manasını Allah'a bırakmak yöntemini benimsemişlerdir.

Ehl-i Sünnet'in diğer iki itikadî mezhebi olan Maturidilik ve Eşarilik ise, Selefiye'nin katı tutumundan uzak durmuş, hikmeti müminin yitiği olarak görmüş, İslam inancını açıklamada, temellendirmede ve savunmada farklı bilgi ve fikir kaynaklarından istifade etmiştir. Bu, rivayetçilik, ezbercilik, zahircilik, şekilcilik, katılık ve şiddet gibi Selefiye'nin yol açtığı sapmalardan farklı bir anlayış ifade etmektedir. Akla, bireye ve bireysel özgürlük ve bireysel sorumluluğa Maturidilik'te daha çok önem verildiği görülmektedir.

SONUÇ

Günümüzde farklı dinî gruplara ve cemaatlere yaklaşımda Maturidiliğin bir referans olarak alınması, İslam dünyasının bugünü ve geleceği için yararlı olacaktır.

Burada ortaya konması gereken temel ilke, Müslümanların asgarî müştereklerde birleşmesidir. Bu asgarî müşterekler de ilim ve akıl temelinde ortaya konan ilkeler ve esaslardır. Bu ilke ve esaslar ancak katî delillerle tespit edilir. Farklı dinî grup ve cemaatlere zan ile yaklaşmak ve zan ile onları yargılamak kaçınılması gereken bir sapmadır.

Ayrıca ihlasın uhuvvete ulaşmaması da düşündürücüdür. İhlâsı ideal olarak benimseyen ve cemaat olarak birbirine ihlası tavsiye eden Müslümanların, birbirine samimiyetle yaklaşması gerekir. Tevhid vahdete, ihlas uhuvvete ulaşmalıdır.

Kaynakça

1. Aliyyü'l-Kârî, Molla Ali b. Sultan Muhammed. *Şerhu'l-Fikhi'l-Ekber*. thk. Mervan M. eş-Şe'âr, Dâru'n-Nefâis. Dimeşk, 1430/2009.
2. Aydın, Hüseyin, "İbn Teymiye'nin Nasçı Akılcılığının Kelâmî Açıdan Değerlendirilmesi". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2014): 157-208.
3. Çelebi, İlyas ve Hayrettin N. Güdekli. "Kelâm İlminin Teşekkülü ve Diğer İslamî İlimlerle İlişkisi", *İslamî İlimlerde Metodoloji* 4 içinde, 369-416. İstanbul: Ensar Yayınları 2014.
4. el-Gazzalî, Ebu Hamid Muhammed. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, İstanbul: Dersaâdet Kitapevi, 1321.
5. İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takıyyü'd-Dîn Ahmed b. Abdi'l-Halîm. *Der'u Teârudi'l-Akl ve'n-Nakl ev Muvâfakatu Sahîhi'l-Menkûl li-Sarîhi'l-Ma'kûl*. thk. M. Reşâd Sâlim. Riyad: 1979.
6. İzmirli, İsmail Hakkı. *İslam'da Felsefe Akımları*, nşr. N. Ahmet Özalp. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997.
7. Kutlu, Sönmez. "Hadis Taraftarları, Eş'arilik, Maturidilik", *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, ed. Hasan Onat. Ankara: Ankuzem Yayınları, 2007.
8. Özervarlı, M. Sait. "Selefiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36: 399-402. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
9. Özler, Mevlüt. *İslam Düşüncesinde Ehl-i Sünnet Ehl-i Bid'at Adlandırmaları*. Erzurum: Ekev, 2001.
10. Uludağ, Süleyman. *İslam Düşüncesinin Yapısı Selef, Kelam, Tasavvuf, Felsefe*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1994.
11. Yavuz, Yusuf Şevki, "Ehl-i Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10: 525-530. Ankara: TDV Yayınları, 1994.